

Lochem heeft monumentenverordening nodig

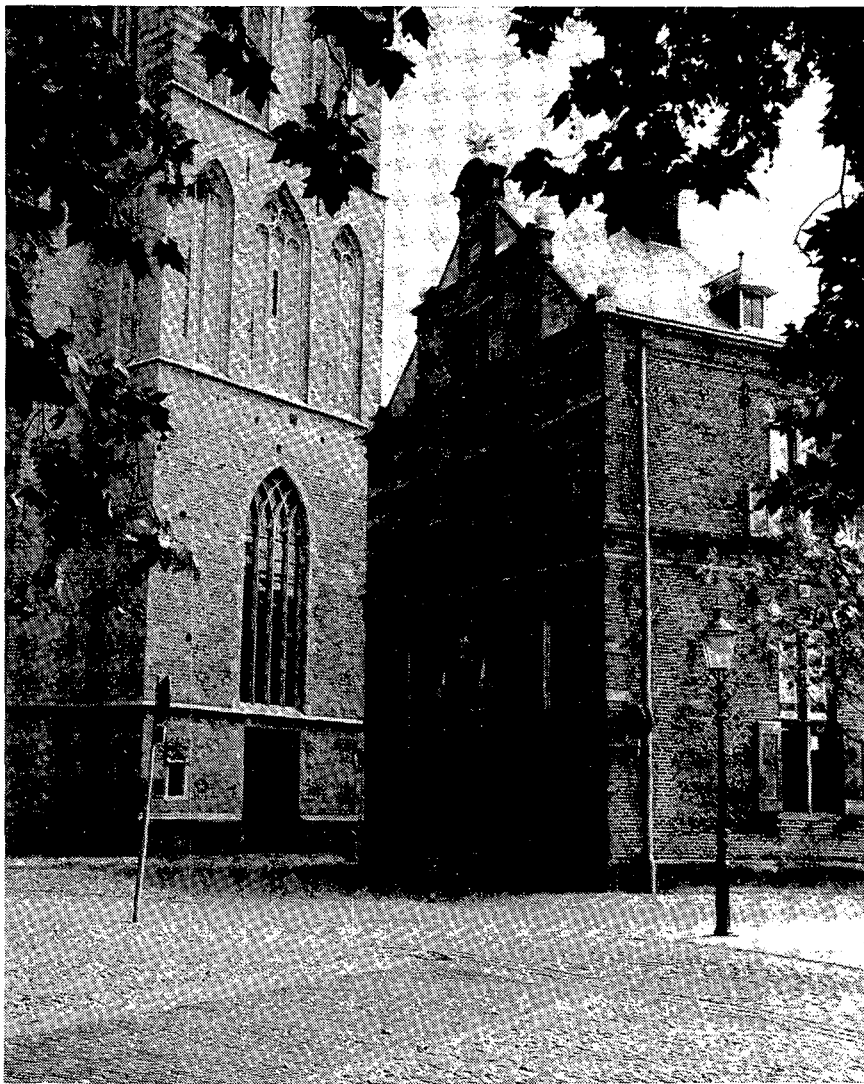
112 *Lochem is onder de Nederlanders meer bekend als attractief vakantieoord dan als oud vestingstadje. Over enkele jaren zal het 750-jarig bestaan worden gevierd, ter gelegenheid waarvan een zilveren leeuwendaalder zal worden geslagen. Helaas is er in Lochem veel gesloopt dat uit historisch en karakteristiek oogpunt bewaard had moeten blijven. Het 'gezicht' van het stadje is daardoor nogal aangetast. Om verder verval te voorkomen werd in 1976 de Stichting Verfraaiingsgezelschap Lochem opgericht, die zich ten doel stelt te bevorderen dat cultuurhistorisch en sfeerbepalend goed in de meest ruime zin behouden blijft en waar nodig wordt hersteld. De stichting concentreert zich voornamelijk op het behoud en de bescherming van karakteristieke objecten die niet worden beschermd op grond van de Monumentenwet en die door sloop worden bedreigd. In het hier volgende artikel doet de stichtingsvoorzitter, de heer H. G. Kerstholt, uit de doeken wat er in Lochem te doen valt om nog te bewaren wat behoudenswaard is. Vooraf een stukje geschiedenis.*

De plaats Lochem, van oorsprong een oude nederzetting aan de Berkel, wordt in 1059 voor het eerst in een oude oorkonde genoemd. De groeiende belangrijkheid van Lochem kwam in 1233 tot uiting, toen Otto II, graaf van Gelre en Zutphen, de plaats verhief tot stad. De bewoners van Lochem mochten een eigen bestuur uitoefenen en verkregen rechten die eerst de graaf toebehoorden. Tot 1330 was Lochem slechts omringd door wallen en grachten; de namen Ooster-, Zuider-, Wester- en Noorderwal herinneren nog aan de aarden versterkingen. Daarna werd Lochem als grensvesting ommuurd in opdracht van graaf Reinald II vanwege de oorlogen met de bisschop van Utrecht en met de bisschop van Munster. Lochem was toen toegankelijk door drie poorten: de Moltenpoort bij de watermolen aan de Berkel, de Walderpoort en de Smeepoort. Deze poorten waren de sterkste verdedigingspunten van de ommuring. Tussen de Zuider-, en de Westerwal was geen poort gebouwd, maar werd een versterking aangelegd: de Blauwe Toren. Noch van de poorten, noch van de muren is ook maar één stukje bewaard gebleven; in de achttiende eeuw zijn deze vestingwerken gesloopt. De Blauwe Toren is in de tweede helft van de 19e eeuw afgebroken, een brug is over de gracht gelegd en nu herinnert alleen de naam van de Blauwe Torenstraat nog aan de vroegere sterkte.

In de 15e, 16e en 17e eeuw is Lochem geteisterd door oorlogen en branden,

waardoor veel monumenten uit deze tijd verloren zijn gegaan. Ook in de daaropvolgende eeuwen zijn door brand, maar ook door sloop, veel historische zaken verdwenen.

Zo bezit Lochem nu nog slechts enkele monumentale gebouwen van vóór 1800; bekend zijn vooral de Grote Kerk, daterend uit de 11e eeuw, het mooie raadhuis en de bibliotheek, die dateert uit 1638. Uit de tijd na 1800 treffen we zowel binnen als buiten de vesting gebouwen aan die de moeite van het behouden waard zijn. Buiten de vesting gaat het hierbij voornamelijk om een aantal stijlvolle met parkachtige tuinen omgeven huizen. Binnen de grachten bevindt zich nog een aantal uit deze tijd afkomstige, vaak ka-

rakteristieke en zeker sfeerbepalende gebouwen, die over het algemeen door kleinschaligheid worden gekenmerkt. Lochem heeft lange tijd op een door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg gehanteerde lijst gestaan om verklaard te worden tot beschermd stadsgezicht. In de onlangs verschenen nota 'Herinventarisatie van te beschermen stads- en dorpsgezichten' is Lochem thans van deze lijst afgevoerd. Volgens Monumentenzorg is weliswaar de historische structuur van Lochem gedeeltelijk nog herkenbaar, doch hebben allerlei ingrepen ten behoeve van het verkeer en dempingen van grachten daaraan soms sterk afbreuk gedaan. Bovendien heeft het historische bebouwingsbeeld doorgaans veel geleden

door nieuwbouw, verbouwing en schaalvergrotingen. De voortdurende daling van de cultuurhistorische waarde van de vesting leidde tot activiteiten om verder verval tegen te gaan. Zo werd in 1966 op initiatief van enkele Lochemse burgers de Stichting Restauratie Grote Kerk opgericht met als doel het behoud van de St. Gudulakerk of Grote Kerk. De activiteiten van deze stichting hebben er toe geleid dat mede dank zij de financiële steun van het Rijk, de gemeente Lochem, de Lochemse bevolking en andere groeperingen de kerk geheel werd gerestaureerd. In 1976 kon de Grote Kerk, die gelegen is aan de beide marktpleinen in het hart van de vesting, opnieuw in gebruik worden genomen. In

Deze thans verdwenen bouwwerken, waren alle monumenten die niet beschermd werden op grond van de Monumentenwet. De betekenis van dergelijke niet-beschermd gebouwen voor het stadsbeeld wordt in brede kring helaas te weinig beseft. De laatste jaren wint dan ook steeds meer de gedachte veld, dat de zorg voor de historische bebouwing niet voldoende is gewaarborgd met de door de Monumentenwet beschermde gebouwen. Niet alle historisch belangrijke zaken komen op de rijkslijst voor. Vooral ten aanzien van de bescherming van laat-19e-eeuwse en begin-20ste-eeuwse zaken heeft het rijksbeleid zich in Lochem nog niet uitgekristalliseerd. Daardoor kan bij een niet-beschermd stads- of dorpsge-

1 DE GROTE KERK EN HET OUDE RAADHUIS IN LOCHEM; BESCHERMDE MONUMENTEN

2 DE GERESTAUREERDE BIBLIOTHEEK, OORSPRONKELIJK UIT 1638

3 DRIE NIET-BESCHERMDE, DOCH KARAKTERISTIEKE PANDEN AAN DE WALDERSTRAAT; DOOR SLOOP BEDREIGD

FOTO'S: BOB SMIT - VERFRAAIINGSGEZELSCHAP LOCHEM

aansluiting hierop werd zowel de Grote als de Kleine Markt gereconstrueerd. Bij de herinrichting is er naast de Grote Kerk aan de zijde van de Kleine Markt een gazon aangelegd met rondom een lage muur. Verder zijn er nieuwe bomen aangeplant, werden er zitbanken geplaatst en zijn de beide pleinen opnieuw met onder andere veldkeien bestraat. Thans heeft men de bestrating van de wegen, die op de beide marktpleinen uitkomen, ter hand genomen. Toch is het jammer, dat de vesting Lochem niet in een vroeg stadium tot beschermd stadsgezicht is verklaard. Wellicht had dan een aantal van de gebouwen, die de afgelopen jaren vooral door een gebrek aan inzicht, door sloop verdwenen zijn, behouden kunnen blijven.

zicht het behoud van bescheiden monumenten zoals eenvoudige karakteristieke huisjes en honderd-en-een andere zaken zoals stratenpatronen en z.g. ondersteunende bouwwerken, die mede het historische stadsbeeld bepalen, in het gedrang komen. Het gebrek aan inzicht over de betekenis van dergelijke zaken voor het stadsbeeld, maar ook het ontbreken van beschermende maatregelen hebben er in Lochem bijvoorbeeld toe geleid dat sinds 1970 alleen al aan de beide marktpleinen een tiental karakteristieke gebouwen is verdwenen. De historische context van de drie rijksmonumenten, de Grote Kerk, het historische raadhuis en de gerestaureerde bibliotheek, is door deze ingreep voor een groot deel weggenomen. Om dit verdergaand verval van Lochem

114 te voorkomen is in 1976 de Stichting Verfraaiingsgezelschap opgericht. Deze stichting heeft zich de afgelopen jaren ingezet voor het behoud van een pand in de Gudulastraat, het z.g. 'Gudulahuisje', de huizenrij 'Onder de Linden', het witte huisje aan de Oosterwal en een huizenrij aan het Hogestraatje. Verder heeft de stichting geijverd om de middeleeuwse structuur van Lochem, die heden ten dage nog vrijwel ongewijzigd in de vesting is terug te vinden, te behouden. Het middeleeuwse stratenpatroon is bijna onaangetast, getuige een oude plattegrond van Jacob van Deventer uit 1558. Helaas wordt dit stratenpatroon ernstig bedreigd door de aanleg van een nieuwe weg volgens het ontwerp-bestemmingsplan Westerwal. De weg, die dwars door het tuinengebied achter de Westerwalbebouwing loopt, is hier geprojecteerd om maximale bebouwing van dit gebied mogelijk te maken.

De stichting heeft haar bezwaren kenbaar gemaakt in een bezwaarschrift, dat thans in behandeling is bij de Provincie Gelderland. Een andere bedreiging voor de structuur van de vesting is de geplande nieuwbouw van een stadskantoor aan de Grote Markt in de directe nabijheid van het bestaande raadhuis en de Grote Kerk. Het nieuwe gebouw, dat qua oppervlakte ongeveer 6 keer zo groot wordt als het bestaande raadhuis en de oppervlakte van de Grote Kerk evenaart, doet in ernstige mate afbreuk aan het fijnmazige patroon van de stadsstructuur. Evenals de Bond Heemschut en de Stichting Restauratie Grote Kerk heeft de stichting onlangs bezwaar aangetekend bij de Kroon.

Op dit ogenblik staan er in de vesting van Lochem nog verschillende karakteristieke gebouwen en huizen die groot gevaar lopen te verdwijnen om plaats te maken voor al dan niet contrasterende nieuwbouw. Direct gevaar loopt een aantal gebouwen in de Molenstraat, de Walderstraat en de Achterstraat, die mede wegens onvoldoende onderhoud in een slechte bouwkundige staat verkeren. Voorts wordt ook het gebouw van het St. Gudula-bejaardentehuis aan de Tuinstraat hoek Oosterwal, een nog goed geconserveerd en markant bouwwerk uit het begin van de 20ste eeuw, met sloop bedreigd. Het steeds meer verloren gaan van het historische kader van Lochem

zou kunnen worden voorkomen, indien als aanvulling op het rijksmonumentenbeleid een gemeentelijk monumentenbeleid gevoerd zou worden. Een decentralisatie van monumentenbeleid zou kunnen geschieden via het hanteren van een gemeentelijke monumentenverordening met een daarbij behorende monumentencommissie, die door de gemeente zelf in het leven wordt geroepen. Hierdoor wordt het mogelijk om allerlei historische en sfeerbepalende zaken, waarvan het behoud voor de gemeente van belang is, te beschermen.

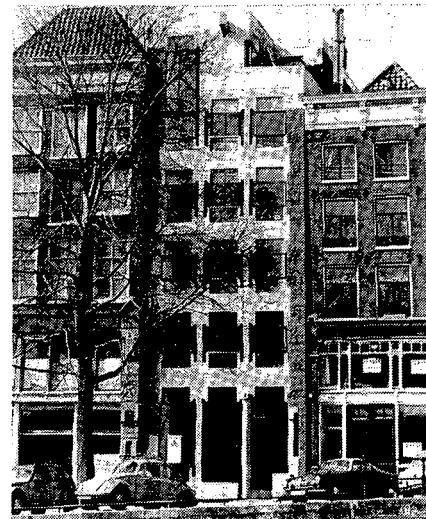
Als aanzet voor een gemeentelijk monumentenbeleid is het Verfraaiingsgezelschap momenteel bezig met het inventariseren en fotograferen van Lochemse monumenten binnen de vesting, die de moeite waard zijn om behouden te blijven.

Boekennieuws

VERDWENEN WINDMOLENS IN ZUID-HOLLAND. De titel maakt duidelijk dat we hier met een historisch boek te doen hebben, met een stuk verleden tijd. Het is de 'neerslag' van een studie van mevr. A. J. Marrenga-Stapff, bij wie zich 'zwerfend over de Hollandse vaarten' met steeds groter aandrang de vraag had aangediend 'waar dan toch langs die wateren de honderden polder- en industriemolens - zo bekend van oude prenten en schilderijen van vroegere steden en dorpen - wel mochten zijn gebleven', aldus P. J. Yperlaan, directeur Musea, Monumenten en Archieven van CRM, in zijn voorwoord. Het boek is, gegeven de opzet, één groot brok historie over afbraak; triest ongetwijfeld, maar daarom niet minder interessant. Niet alleen voor molentieliefhebbers, maar voor allen die geïnteresseerd zijn in het fenomeen molen, zowel cultuurhistorisch als monumentaal. De waarde van het boek werd verhoogd door tal van afbeeldingen. Uitg.: Bura-Boeken, Eindhoven; f 39,50.

Het gemak, waarmee in Nederland het begrip 'aangepast' bouwen ingang heeft gevonden, moet tot nadenken stemmen. Is het zo, dat de beschouwer alleen een beoordeling uitspreekt naar mate het nieuwe lijkt op het oude en noemt hij daarom enigszins uit de toon vallende gebouwen al gauw 'onaangepaste moderne' architectuur?

Zeker kan ik het bestaan van 'aangepast' bouwen wel enigszins begrijpen. Bouwen in de binnenstad is wezenlijk anders dan bouwen in een nieuwe uitbreidingswijk. In een binnenstad wordt het milieu in hoge mate bepaald door reeds lang bestaande bouwkundige elementen, in een uitbreidingswijk zijn het slechts verkavelingen en eventuele houtopstanden,

die het kader van de nieuwbouw moeten bepalen. Uitgaande van de constatering dat ieder binnenstedelijk milieu een bepaalde identiteit bezit, moet de nieuwbouw in de binnenstad beoordeeld worden op de wijze waarop en de mate waarin bepaalde basisprincipes van de bebouwde omgeving in de nieuwbouw-architectuur doorklinken. Op deze manier kan nieuwbouw, waarbij vrijwel klakkeloos alle voor de hand liggende vormprincipes als gevelbreedte ca. 6 meter, toepassing van kap, juiste verhouding raamopeningen enz., worden toegepast, als 'aangepaste' bouw worden gekarakteriseerd, terwijl invullingen waarbij meer abstraherend met deze elementen is omgegaan licht als niet aangepaste bouw kunnen worden gekenschetst.